

NERASKIDIVA VEZA GLAGOLJICE I HRVATSKOGA IDENTITETA

Bogović, Mile. *Glagoljica – bitna odrednica hrvatskog identiteta. Čudesni rast od hrvatskih korijena do svjetskih razmjera*. Zagreb: Alfa, 2019.

Glagoljaštvo doista jest poseban fenomen hrvatske kulture. Nedvojbeno je da Hrvati u prvim stoljećima svoje pismenosti pišu u najvećoj mjeri glagoljicom kojom kodiraju ne samo vlastiti jezik, već i čuvaju i dokazuju svoju razlikovnost i svoj identitet. Upravo tu neraskidivu vezu glagoljice i hrvatskoga identiteta pojašnjava mons. Mile Bogović, biskup u miru, u monografiji *Glagoljica – bitna odrednica hrvatskog identiteta. Čudesni rast od hrvatskih korijena do svjetskih razmjera*.

Monografija je objavljena u izdavačkoj kući Alfa godine 2019., a priredio ju je prof. dr. sc. Ante Bežen. Sadržaj je podijeljen u pet većih cjelina: “Postanak glagoljice i njen razvoj na hrvatskom prostoru do 1248.”, “Senj u središtu svijeta glagoljice – zlatni vijek hrvatske glagoljske kulture”, “Rimsko glagoljsko tiskarstvo u 17. i 18. stoljeću i rusifikacija liturgijskih knjiga naših glagoljaša”, “Razni članci” te na koncu “Prikazi i osvrti”. Već je iz takva pregleda sadržaja razvidno da je mons. Bogović obuhvatio u svojoj monografiji sva bitna razdoblja i činjenice vezane uz tisućljetni život toga hrvatskoga pisma.

U prvome se dijelu knjige očekivano nalazi uvijek aktualna tema postanka glagoljice. Bez obzira na to koju tezu preferira ili u koju vjeruje, svatko će zasigurno s velikim zanimanjem pročitati ovaj odlomak iz barem dvaju razloga. Prvi je razlog taj što Bogović svojim sadržajem ističe, zapravo izrazito naglašava, da treba kritički promišljati o svim, ali baš o svim temama, bez obzira na ustaljena mišljenja i bez obzira na općepoznate spoznaje koje su u značajnim knjigama davno dale “konačne” sudove. Drugi razlog zbog čega treba pročitati ovaj dio monografije jest taj što na konkretnome primjeru autor veoma plastično objašnjava da rezultati istraživanja ne mogu biti potpuni i točni bez interdisciplinarnoga pristupa po čemu i jest ova knjiga suvremena.

Naročito je znakovita rečenica: “Nismo u srednjem vijeku i imamo pravo postavljati neka pitanja!”¹. Ako postavljamo pitanja, onda izražavamo sumnju u dosadašnja istraživanja. Naime, biskup u miru, monsijor Mile Bogović dovodi u sumnju ćiril-

¹ Ovo bi se trebalo podrazumijevati u znanosti. Pa ipak u našim uglednim časopisima i elektroničkim medijima puno se medijskoga prostora daje onim kvaziznastvenicima (od istih tih medija obilato plaćenih) koji bez imalo srama izjavljuju da ono što su oni istražili ne smije nitko drugi istražiti jer će se inače naljutiti!?

metodsku teoriju o postanku glagoljice i smatra da slavenski glagolizam ima svoje korijene u hrvatskom glagolizmu. U okviru te ćirilometodske teorije nije mnogo toga dokazano ili, kako se je sam autor slikovito izrazio, “kod preslagivanja kockica u dosadašnjoj slici o prošlosti glagoljice s vremena na vrijeme primjećujemo kako su složene kockice slabo učvršćene i često ispadaju”. Ispadaju jer nisu u stanju odgovoriti na sva pitanja koje je postavio monsinjor Bogović. Navodimo neka od tih pitanja: “Kako odgovoriti na činjenicu da bogatu glagoljsku literaturu u Bugarskoj prate samo ćirilski natpisi?”, “Zašto nije moguće da su Ćiril i Metod sastavili ćirilicu?”, “Kakvo je naše poznavanje slavenskih jezika iz 10 stoljeća?”.² Naime, slavenski jezici u 10. stoljeću nisu bili tako međusobno različiti kao danas.

To što se biskup Bogović kritički odnosi prema dosadašnjoj literaturi i dosadašnjim ustaljenim znanstvenim spoznajama (ili teorijama) nikako ne znači da se ne služi znanstvenim prinosima mnogih znanstvenika, tj. da se ne naslanja na dosadašnju literaturu. Tako se poziva na profesora Katičića koji tvrdi da je i prije učiteljstva Solunske braće započelo pokrštavanje Hrvata. Iz toga se da zaključiti da je moralo biti crkvenih tekstova na hrvatskome jeziku starijih od ćirilometodskih. Također se Bogović naslanja i na istraživanja Branka Fučića koji zaključuje da se kompaktna teritorijalna jezgra naših najstarijih glagoljskih natpisa iz XI., XII., i XIII. stoljeća nalazi na hrvatskome sjeverozapadu. Na te se Fučićeve zaključke autor nadovezuje te ističe da zapisi stariji od onih na hrvatskome sjeverozapadu nisu uklesani u kamen te imaju uglavnom osobine grafita, ugrobotine što može biti djelo i slučajnoga prolaznika.

Zagovarajući interdisciplinarni pristup pri deskripciji i interpretaciji fenomena vezanih uz hrvatsko glagoljaštvo, Bogović ističe da jezikoslovci često ne uzimaju u obzir povijesni kontekst. Monsinjur Bogović s pravom tvrdi da u svrhu pravilnoga razumijevanja postanka glagoljice, ali i njezina tisućljetnoga života, događaje i fenomene treba promatrati u njihovu povijesnom kontekstu. Primjerice, za razumijevanje ne samo postanka nego i tisućljetnoga života glagoljice čini se da je bitno znati i sljedeće što je istaknuto u ovoj knjizi: “Bizant je već dugo bio prisutan u Dalmaciji, što znači i njegovi misionari i njihove knjige. Novo pismo ima smisla na početku misionarskoga rada, a ti su početci u početku Moravske misije u Dalmaciji daleka prošlost.” Također, puno toga pojašnjava spoznaja da su do raskola 1054. godine postojala područja rimskoga i bizantskoga obreda, ali nije bila isključena mogućnost postojanja jednoga i drugoga na istome mjestu, tako je u Carigradu mogla postojati crkva latinskoga obreda, a u Rimu crkva bizantskoga obreda. Isto tako, bez obzira na uvriježene povijesne

² Npr. poznato je da znanstvenici koji istražuju moravizme u staroslavenskim tekstovima hrvatske redakcije muku muče da dokažu da su to stvarno moravizmi, a ne ujedno i kroatizmi.

mitove, dobro je znati da Grgur Ninski nije u Splitu branio glagoljicu, nego crkvenu jurisdikciju biskupa Hrvata koja se prije 925. prostirala na cijelom području Hrvatsko-ga Kraljevstva, tj. prije priključenja bizantske Dalmacije hrvatskoj državi.

Poznavanje pak crkvene povijesti od velikoga je značenja jer kako piše Bogović: “Taj put od Moravske do Hrvatske najslabija je karika u Ćirilometodskoj teoriji. Da su misionari išli iz jedne pokrajine (Moravske) u kojoj je kršćanstvo u počecima, u drugu (Dalmaciju) u kojoj ono nije nikad ni nestalo, teško je povjerovati onomu tko znade što su to misije i što je to crkvena i politička povijest onoga vremena.”

Samo na prvi pogled može nas iznenaditi ideja da se u proučavanje nastanka i razvoja glagoljice interdisciplinarno uključi i stilistika. Zapravo, da bismo valjano shvatili što je netko u davna vremena napisao, trebamo barem pokušati proniknuti u piščevo znanje o svijetu ili njegovo enciklopedijsko znanje (tj. sve ono što ga je okruživalo, što je onda mogao spoznati, ali i način na koji je on te podatke usustavljivao, raspoređivao, kako ih je pohranjivao). Monsinjur Bogović zato u proučavanje fenomena glagoljice uzima u obzir i stilistiku srednjovjekovnih pisaca pa naglašava da se u stilu srednjovjekovnoga pisaca sve nastoji povezati sa svetim ljudima i izvanrednom Božjom intervencijom. Velika djela ne nastaju bez izravnoga Božjeg zahvata. S pravom smatra da upravo u tom svjetlu treba gledati na Hrabrov spis “O pismenima” te spis “Žitja Konstantina Ćirila i Metodija”.

Veoma je zanimljivo objašnjeno da su se najstariji glagoljski tekstovi izvan Hrvatske sačuvali jer nisu bili korišteni. Zar ne postoji uzrečica da su kod najlošijega učenika najurednije knjige? Monsinjur Bogović ističe da oni redovnici glagoljaši koji nakon raskola nisu htjeli prihvatiti latinski obred “otidoše sa svojim knjigama na Istok i onda nam se neke od njih sačuvaše. Oni koji su prihvatili latinski obred, redovnici i svjetovni svećenici nastavili su glagoljašku tradiciju u drugom latinskom obredu.”³ Od stalne višestoljetne uporabe te su se knjige i potrošile.

Glagoljski tisak, kojim se biskup Bogović posebno bavi, jedan je od odsječaka povijesti glagoljaštva koji upravo to najrječitije dokazuje. Čak i ako u ovome trenutku stavimo na stranu pitanja mjesta tiska našega glagoljskog *Prvotiska*, mnoga pitanja koja inkunabulisti i povjesničari o njemu otvaraju uvijek i neosporno pobijaju davno uvriježene, a pogrešne, tvrdnje o neukim, siromašnim popovima glagoljašima, koji eto, doznaše za tisak i organiziraše tisak glagoljskim slovima još davne 1483., jer neuki nisu poznavali latinski jezik. Takve i slične tvrdnje pobijene su danas u potpu-

³ Zbog sličnih razloga, tj. zato što se zbog istočnoslavenizacije staroslavenskoga jezika nisu upotrebljavali, u mnogim se nekada glagoljaškim župama sačuvao lijepi broj tiskanih Lekvakovićevih, Paštrićevih i Karamanovih misala i brevijara.

nosti, dapače, uloga glagoljaških tiskara s pravom se opisuje kao osobito vrijedna i prijelomna u očuvanju i glagoljske kulture koja uspješno i rano prelazi iz rukopisne u tiskanu, uz bok zapadnoeuropskim sunarodnjacima, te se neraskidivo vezuje uz gradnju i očuvanje hrvatskoga identiteta. Tim se pitanjima, osobito na senjskome odsječku glagoljskoga tiska, posebno bavi biskup Bogović, te i taj dio svojih vrijednih istraživačkih nalaza posebno razrađuje u ovoj monografiji. Zahvaljujući tomu, ne samo da ih možemo pronaći okupljene na jednome mjestu, nego nam biskup Bogović svojim autoritetom i ovdje utvrđuje važnost glagoljskoga tiska, osobito kruga oko senjske glagoljske tiskare, posebno znamenitoga pisara i tiskara Blaža Baromića, u sveukupnoj povijesti hrvatskoga glagoljaštva.

Obrađujući teme vezane uz senjsku glagoljsku tiskaru, biskup Bogović se usmjerava na upravo ono razdoblje koje u literaturi nazivamo i zlatnim vijekom hrvatske glagoljske kulture kada je u središtu svijeta glagoljice upravo Senj. U svojim radovima, a posebice u ovoj monografiji, biskup Bogović ispravlja i nepravednu podzastupljenost spomena pojedinih dokumenata u literaturi o glagoljskome tisku, osobito kada je riječ o pismu pape Inocenta IV. od 29. ožujka 1248., kojim se dozvoljava uporaba glagoljice, te se ističe načelo da je "govor podložen stvari, a ne stvar govoru" jer važno je istinu spoznati, neovisno o tome kojim je jezikom istina izgovorena ili napisana. No, ono što je važnije, a što biskup Bogović posebno ističe, jest da tim pismom Papa pokazuje da je glagoljica implicate odobrena, te nije namijenjena samo seoskomu kleru, nego i višemu kleru, biskupu i kanonicima. Time staroslavenski jezik i glagoljaštvo ulazi u biskupske svečane mise, a biskup Bogović, stavljajući na to naglasak, smatra to pismo osobitim zamašnjakom glagoljske kulture koje je najočitije u 14. i 15. stoljeću. Tumačiti glagoljski tisak, osobito senjski, bez ovoga pisma, bilo bi nepotpuno, fragmentarno i u najmanju ruku površno. Osim toga, biskup govori i o posljedicama toga pisma: "Cijeli glagoljaški korpus sada je povezan s papinskim autoritetom. Staroslavensko bogoslužje više nije samo partikularno pitanje seoskih zajednica u nekim hrvatskim krajevima, nego pitanje od važnosti za opću Crkvu." Dakle, koliko je glagoljica moćna! Koja je njezina snaga. Ona kao pismo stvara i uvećava autoritet jeziku!

Nadalje, biskup Bogović u ovoj se monografiji bavi pitanjima rusifikacije hrvatskih glagoljskih knjiga, obilato se služeći arhivskim dokumentima koji ilustriraju rasprave i odluke hrvatskih biskupa. Možda je prigodno izdvojiti odluku zadarskog nadbiskupa od 6. veljače 1627., u kojoj se vidi da su u tom razdoblju mišljenja dalmatinskih biskupa oko pisma tiskanja liturgijskih knjiga, glagoljice ili ćirilice, neujednačena. Za nas je danas zanimljivo, a i biskup to ističe, jasno odbacivanje latinice, što isto tako ima podlogu u široj društvenoj ulozi i značenju tih pisama.

Glagoljski se odsječak hrvatske kulture i pismenosti, naglašava biskup Bogović,

nikako ne može tumačiti samo iz pozicije filologije, niti samo iz pozicije povijesti, već valja uzeti u obzir društvenu i političku opterećenost uporabe glagoljice u pojedinim područjima. U kulturi koju prof. Hercigonja najbolje opisuje kao tropismenu i trojezičnu, odluka o uporabi jezika i pisma u dokumentima bremenita je značenjima koja se mogu protumačiti samo ako dobro poznajemo društveni, kulturni, politički i uopće povijesni kontekst.

Nepobitna vezanost pisma i pismenosti uz Crkvu zahtijeva da se i može tumačiti samo ako se uzima u obzir povijest Crkve. Biskup Bogović tako, oboružan eruditskim poznavanjem i crkvene povijesti i okolnosti u kojima se glagoljaštvo razvija, ali i silnom strašću za minucioznim istraživanjem svih komadićaka glagoljske pismenosti koji se čuvaju u arhivima, uspijeva kontekstualizirati glagoljicu, promatrati pismenost u kontekstu povijesti i društva, te tako jasnije i pravilnije tumačiti njezine temeljne odrednice. Upravo takvim pristupom ova monografija baca novo svjetlo ili bar postavlja nova (stara) pitanja na već davno donesene sudove kao npr. nije li Otočac koji se spominje u Bašćanskoj ploči ipak onaj u Gackoj, koliko je glagoljsko bogoslužje bilo kamen spoticaja, a koliko most za sjedinjenje pravoslavne i katoličke crkve, koliko je glagoljsko bogoslužje bilo u službi slavenskih i nacionalnih ideologija, koji su sve događaji uvjetovali politizaciju glagoljice. U knjizi nije izostavljena uloga popova glagoljaša kao čuvara kulture, a posebno se biskup osvrnuo na područje Riječke metropolije kao na glagoljaški otok u latinskome katoličkom svijetu. Uz to, Bogović objašnjava i to kako je glagoljaštvo poslalo identifikacijskim čimbenikom istarskih Hrvata.

Često nas urednik nekoga časopisa zamoli da napišemo prikaz neke knjige iz područja našega znanstvenoga interesa. Ponekad i sami osjetimo potrebu da se osvrnemo na novotiskanu publikaciju. Zašto to činimo? To je pak posao koji se baš ne isplati, ne vrednuje se za napredovanje u znanstvenoj karijeri, oduzima vrijeme i energiju jer smo uvijek usred nekoga istraživanja, projekta. Pišemo prikaze jer nam je to dužnost. Dužni smo zbog znanosti, zbog znanstvene istine, zbog boljitka hrvatske kulture i hrvatskoga naroda. Tako se može gledati i na Bogovićeve prikaze knjiga i događaje koji su uvršteni u ovu knjigu jer ih sigurno nije pisao iz dokolice.

Tako monsijor Bogović piše o obilježavanju 750. obljetnice pisma pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu o uporabi glagoljice. Također daje prikaz knjige Stanislava Škrbeka *Riječka zvijezda Gutenbergove galaksije*, piše o *Terri incogniti* Branka Fučića, o knjigama hrvatskih glagoljaša Petra Runje *O Bašćanskoj ploči*, tj. o knjizi Luja Margetića te konačno prikaz knjige *Gramatozofija Konstantina filozofa Solunskoga* Slavomira Sambunjaka.

Iako je Sambunjakova teorija o postanku glagoljice dijametralno suprotna Bogovi-

ćevoj, monsijor afirmativno govori o knjizi. Tako u zaključku svoga prikaza ističe: “Sambunjak dobro uočava da je glagoljica nastala za potrebe širenja vjere, pa prema tome ona treba imati svoje oblike koji izražavaju simboliku vjere i nju tumače. Svi koji se bave glagoljicom suočili su se s tom mišlju, a nitko je tako jasno nije iskazao kao Sambunjak.” Razumljivo je da se Bogović i kritički postavlja prema ovoj knjizi pa zapisuje: “Ipak treba reći da je pri svemu tome Sambunjak previše filozof i umjetnik da bi mogao uhvatiti što se stvarno dogodilo.”

Zaključno ističemo da je stil ove knjige jasan, razgovijetan, ali s bogatom argumentacijom. Pristupačan je i razumljiv svima, ne samo usko specijaliziranim znanstvenicima, što bi i trebala biti odlika baš svake znanstvene monografije. Dakle, u svakoj kvalitetnoj monografiji moguće je naći neki dio koji će poduprijeti i našu misao, naša razmišljanja, naše stavove, i dakako, naša istraživanja. Ogromna je važnost i snaga takvih holističkih tumačenja nastanka, uporabe, rasprostranjenosti i utjecaja glagoljice, koje biskup Bogović primjenjuje temeljem dubokih erudističkih znanja iz područja filologije, ali posebno povijesti, odnosno osobito crkvene povijesti.

Treba prvenstveno zahvaliti autoru, biskupu Bogoviću, također i nakladničkoj kući Alfa, kao i priređivaču, prof. Anti Beženu, na ovako vrijednoj monografiji koja je okupila temeljna pitanja hrvatskoga glagoljaštva na jednome mjestu, promatrajući glagoljicu u njezinu kontekstu, te tako doista neupitno utvrđujući ju jednim od najvažnijih segmenata hrvatskoga identiteta.

Ivica Vigato
Marijana Tomić